

Paragraafid

Kasutatud allikad

Lehekülje nr.

2

Tervise
Arengu
Instituut

Rahvastiku tervise aastaraamat 2025

Eesti rahvastiku tervis ja selle mõjurid

Fookusteema: vähitõrje

Kasutatud Allikad

Abel-Ollo K, Riikoja A, Barndõk T. (2025a). [Tallinna ja Rakvere reovee uuring uimastite jääkide suhtes](#), 2024. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.

Abel-Ollo K, Riikoja A, Barndõk T, jt. (2025b). [Eesti kahjude vähendamise teenuste osutamisel kogutud süstalde uuring narkootikumide jääkide suhtes. Uuringu kokkuvõte](#). Tallinn: Tervise Arengu Instituut.

Allas J. (2024). [Emakakaela- ja emakakehavähi suremusandmete võimaliku väärklassifitseerimise hindamine Eestis 2000–2021](#). Tartu Ülikool.

Alotiby A. (2024). Immunology of Stress: A Review Article. J Clin Med, 13(21):6394. DOI: [10.3390/jcm13216394](#)

Alvarez EM, Force LM, Xu R, jt. (2022). The global burden of adolescent and young adult cancer in 2019: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2019. Lancet Oncol 23(1):27–52. DOI: [10.1016/S1470-2045\(21\)00581-7](#)

Aren K. (2024). Eesnäärmevähi suremuse ebatäpse hindamise analüüs surmateatiste alusel. Tartu Ülikool.

Baburin A. (2024). [Breast cancer incidence, mortality and survival in Estonia in the context of health care system changes and screening](#). Tartu Ülikool.

Baburin A, Veerus P, Lang K, jt. (2024). Incidence-Based Breast Cancer Mortality Trends in Estonia Before and After the Introduction of Organized Mammography Screening: A Register-Based Study. Cancer Control 31:10732748241266492. DOI: [10.1177/10732748241266491](#)

Baburin A, Aareleid T, Padrik P, jt. (2014). Time trends in population-

based breast cancer survival in Estonia: Analysis by age and stage. Acta Oncol 53(2):226–234. DOI: [10.3109/0284186X.2013.806992](#)

Banks S, Dinges DF (2007). Behavioral and physiological consequences of sleep restriction. J Clin Sleep Med. 2007 Aug 15;3(5):519–28. [https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC1978335/](#)

Baum P, Cardoso R, Lenzi J, jt. (2024). An International Registry Study of Early-Stage NSCLC treatment variations (LUCAEUROPE) in Europe and the USA highlighting variations. Eur J Cancer 209:114233. DOI: [10.1016/j.ejca.2024.114233](#)

Bernhoft IM, Hels T, Lyckegaard A, jt. (2012). Prevalence and risk of injury in Europe by driving with alcohol, illicit drugs and medicines. Procedia Soc Behav Sci 2012;48:2907–2916. DOI: [10.1016/j.sbspro.2012.06.1259](#)

Besedovsky L, Lange T, Born J. (2012). Sleep and immune function. Pflugers Arch 463(1), 121–137. DOI: [10.1007/s00424-011-1044-0](#)

Botta L, Didonè F, Lopez-Cortes A, jt. (2025). International benchmarking of stage at diagnosis for six childhood solid tumours (the BENCHISTA project): a population-based, retrospective cohort study. Lancet Child Adolesc Health 9(2):89–99. DOI: [10.1016/S2352-4642\(24\)00302-X](#)

Botta L, Gatta G, Capocaccia R, jt. (2022). Long-term survival and cure fraction estimates for childhood cancer in Europe (EUROCORE-6): results from a population-based study. Lancet Oncol 23(12):1525–1536. DOI: [10.1016/S1470-2045\(22\)00637-4](#)

Bouvier AM, Jooste V, Lillini R, jt. (2024). Differences in survival and recurrence of colorectal cancer by stage across population-based European registries. Int J Cancer 155(5):807–815. DOI: [10.1002/ijc.34944](#)

Bouvier AM, Jooste V, Sanchez-Perez MJ, jt. (2021). Differences in the management and survival of metastatic colorectal cancer in Europe. A population-based study. Dig Liver Disease 53(5):639-645. DOI: [10.1016/j.dld.2021.01.021](https://doi.org/10.1016/j.dld.2021.01.021)

Cardoso R, Guo F, Heisser T, jt. (2021). Colorectal cancer incidence, mortality, and stage distribution in European countries in the colorectal cancer screening era: an international population-based study. Lancet Oncol 22(7):1002-1013. DOI: [10.1016/S1470-2045\(21\)00199-6](https://doi.org/10.1016/S1470-2045(21)00199-6)

Cohen DA, Wang W, Wyatt JK, jt. (2010). Uncovering residual effects of chronic sleep loss on human performance. Sci Transl Med 2(14):14ra3. DOI: [10.1126/scitranslmed.3000458](https://doi.org/10.1126/scitranslmed.3000458)

Council on Communications and Media (2016). Media Use in School-Aged Children and Adolescents. Pediatrics 138(5):e20162592. DOI: [10.1542/peds.2016-2592](https://doi.org/10.1542/peds.2016-2592)

Dai S, Wellens J, Yang N, jt. (2024). Ultra-processed foods and human health: An umbrella review and updated meta-analyses of observational evidence. Clinical nutrition (Edinburgh, Scotland), 43(6), 1386-1394. DOI: [10.1016/j.clnu.2024.04.016](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2024.04.016)

Davis MT, Holmes SE, Pietrzak RH, jt. (2017). Neurobiology of Chronic Stress-Related Psychiatric Disorders: Evidence from Molecular Imaging Studies. Chronic stress (Thousand Oaks, Calif.) 1:2470547017710916. DOI: [10.1177/2470547017710916](https://doi.org/10.1177/2470547017710916)

De Angelis R, Demuru E, Baili P, jt. (2024). Complete cancer prevalence in Europe in 2020 by disease duration and country (EUROCARE-6): a population-based study. Lancet Oncol 25(3): 293-307. DOI: [10.1016/S1470-2045\(23\)00646-0](https://doi.org/10.1016/S1470-2045(23)00646-0)

de la Maisonneuve C, J. Oliveira Martins (2013). A Projection Method for

Public Health and Long-Term Care Expenditures, OECD Economics Department Working Papers, No. 1048, OECD Publishing, Paris. DOI: [10.1787/5k44v53w5w47-en](https://doi.org/10.1787/5k44v53w5w47-en)

Eamets D. (2023). [Prevalence of high-risk human papillomavirus genotypes and their association with cervical cytology in Estonia: a population-based study](#). Tallinna Tehnikaülikool.

Eesti Diabeediliit. Mis on diabeet? <https://www.diabetes.ee/mis-on-diabeet>. Kasutatud 03.03.2025

Eesti Insuldiliit. Mis on insult? <https://insult.ee/insuldist/mis-on-insult/>. Kasutatud 28.01.2025

Eesti laste vaimse tervise uuringu (LVTU) konsortsium (2024). Eesti laste vaimse tervise uuring. Tartu, Tallinn: Tartu Ülikool, Tervise Arengu Instituut, Turu-uuringute AS.

Eesti ravijuhend (2019). [Lapse tervise jälgimise juhend. Kontrollkaart vanuse ja tegevuste kaupa](#) (RJ-Z/29.1-2019). Kasutatud 4.04.2025

Einberg, Ü, Köbas K, Pohlak T, jt. (2020). [Imiku ja väikelapse toitmine. Nõuanded lapsevanematele](#). Kasutatud 10.04.2025

Ennetusnõukogu koosseis, juhtimine ja töökord. Riigikogu. RT I, 05.07.2023, 255. <https://www.riigiteataja.ee/akt/105072023255>.

Esna K. (2023). [Õde meeskonna liikmena – õiguste ja vastutuse areng](#). Eesti Õdede Liit. Kasutatud 12.02.2025

European Cancer Information System (ECIS) (2024). <https://ecis.jrc.ec.europa.eu>. Kasutatud 10.04.2025

European Centre for Disease Prevention and Control (ECDC)/WHO Regional Office for Europe. [Tuberculosis surveillance and monitoring in Europe 2025 – 2023 data](#). Stockholm: ECDC/WHO Regional Office for

Europe; 2025. Kasutatud 10.04.2025

European Commission (2024). Special Eurobarometer 539: Attitudes of Europeans towards tobacco and electronic cigarettes. DOI: [10.2875/020758](https://doi.org/10.2875/020758)

European Commission (2021). [Europe's Beating Cancer Plan. Communication from the Commission to the European Parliament and Council](#). Brussels: European Commission, 2021.

European Food Safety Authority (EFSA) (2023). Sugar consumption and health problems. DOI: [10.2805/814304](https://doi.org/10.2805/814304).

European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA) (2024). [European Drug Report 2024: Trends and Developments](#). Kasutatud 09.04.2025

Eurostat (2022). Statistics. Physicians by sex and age. DOI: [10.2908/hlth-rs_phys](https://doi.org/10.2908/hlth-rs_phys)

Eurostat (2025a). Statistics. Death due to suicide, by sex. DOI: [10.2908/tps00122](https://doi.org/10.2908/tps00122)

Eurostat (2025b). [Treatable and preventable mortality of residents by cause and sex](#). Kasutatud 27.02.2025

Garbarino S, Lanteri P, Bragazzi NL, jt. (2021). Role of sleep deprivation in immune-related disease risk and outcomes. Commun Biol 4(1):1304. DOI: [10.1038/s42003-021-02825-4](https://doi.org/10.1038/s42003-021-02825-4)

Gjerde H, Jamt REG, Stenehjem JS, jt. (2025). Substance use and driver fatality in Norway: An expanded case-control study. Traffic Inj Prev 26:1-9. DOI: [10.1080/15389588.2024.2392274](https://doi.org/10.1080/15389588.2024.2392274)

Global Burden of Disease Collaborative Network (GBD) (2024). [Global Burden of Disease Study 2021](#) (GBD 2021). Seattle, United States:

Institute for Health Metrics and Evaluation (IHME). Kasutatud 03.02.2025

Gmeinder M, Morgan D, Mueller M. (2017). How much do OECD countries spend on prevention? OECD Health Working Papers, No 101, Paris: OECD Publishing. DOI: [10.1787/f19e803c-en](https://doi.org/10.1787/f19e803c-en)

Hall WD. (2006). Cannabis use and the Mental Health of Young People. Aust N Z J Psychiatry. 40(2):105-113. DOI: [10.1080/j.1440-1614.2006.01756.x](https://doi.org/10.1080/j.1440-1614.2006.01756.x).

Hallik R. (2021). [HPV kodutest emakakaelavähi sõeluuringus mitteosalenud naistele: randomiseeritud teostatavusuuring](#). Tartu Ülikool.

Hallik R, Innos K, Jänes J, jt. (2025). HPV self-sampling in organized cervical cancer screening program: A randomized pilot study in Estonia in 2021. J Med Screen 32(1):19-27. DOI: [10.1177/09691413241268819](https://doi.org/10.1177/09691413241268819)

Heinsalu T. [Tervishoiuekspert: vananev rahvastik ja ennetus on väljakutse ka Eestis](#). Meditsiiniuudised. 2024 Kasutatud 26.02.2025

Innos K. (2024). Vähi sõeluuring - elupäästev teenus, mida kasutatakse liiga vähe. Apteek Täna 2:10-15.

Innos K, Paapsi K. (2023). Social disparities in lung cancer treatment in Estonia: a register- based study. ENCR Secretariat/JRC-Cancer Information Group, JRC135581: ENCR IACR Scientific Conference, 14-16 November 2023, Granada, Spain, 127.

Innos K, Baburin A, Hallik R, Veerus P. (2022a). [Rinna-, emakakaela- ja jämesoolevähi sõeluuringute tulemused Eestis](#). Eesti Arst 101(5): 281-290.

Innos K, Paapsi K, Alas I, jt. (2022b). Evidence of overestimating prostate

cancer mortality in Estonia: a population-based study. Scand J Urol 56(5-6):359-364. DOI: [10.1080/21681805.2022.2119274](https://doi.org/10.1080/21681805.2022.2119274)

Innos K, Shahrabi F, Paapsi K. (2021). Social determinants of primary treatment in breast cancer patients in Estonia: a register-based study. Cancer Registration Saves Lives: European Network of Cancer Registries Scientific Meeting 2021, 16-18 November 2021, Virtual Event.

Innos K, Padrik P, Valvere V, Aareleid T. (2015). Sex differences in cancer survival in Estonia: a population-based study. BMC Cancer 15:72. DOI: [10.1186/s12885-015-1080-9](https://doi.org/10.1186/s12885-015-1080-9)

International Diabetes Federation (IDF) (2025). [IDF Diabetes Atlas, 11th edn](#). Brussels, Belgium.

Kaal E, Pajula N. (2024). [Elanikkonna hoiakud ja arvamused alkoholi tarvitamisest \(EHAAT\)](#). Tervise Arengu Instituut.

Kase S, Baburin A, Kuudu M, Innos K. (2021). Incidence and survival for head and neck cancers in Estonia, 1996-2016: A population-based study. Clin Epidemiol 13:149-159. DOI: [10.2147/CLEP.S293929](https://doi.org/10.2147/CLEP.S293929)

Kasekamp K, Habicht T, Võrk A, jt. (2023). [Eesti: Tervisesüsteemi ülevaade. Tervisesüsteemid muutustes](#). 25(5): i-204.

Killick R, Banks S, Liu PY (2012). Implications of sleep restriction and recovery on metabolic outcomes. J Clin Endocrinol Metab 97(11):3876-3890. DOI: [10.1210/jc.2012-1845](https://doi.org/10.1210/jc.2012-1845)

Kim T, Kim S, Kang J, jt. (2022). The Common Effects of Sleep Deprivation on Human Long-Term Memory and Cognitive Control Processes. Front Neurosci 16:883848. DOI: [10.3389/fnins.2022.883848](https://doi.org/10.3389/fnins.2022.883848)

Knezevic E, Nenic K, Milanovic V, jt. (2023). The Role of Cortisol in Chronic Stress, Neurodegenerative Diseases, and Psychological

Disorders. Cells 12(23) 2726. DOI: [10.3390/cells12232726](https://doi.org/10.3390/cells12232726)

Kookla M, Purru T. (2024). [Rahvatervishoid ja turvalisus kohalikes omavalitsustes. Uuringuaruanne 2023](#). Tallinn: Tervise Arengu Instituut.

Krause AJ, Simon EB, Mander BA, jt. (2017). The sleep-deprived human brain. Nat Rev Neurosci 18(7):404-418. DOI: [10.1038/nrn.2017.55](https://doi.org/10.1038/nrn.2017.55)

Kupper K. (2024). [Hooldereform on leevendanud perede koormust, jätkame kodu elamist toetava abi arendamisega](#). Sotsiaalministeerium. Kasutatud 10.04.2025

Kuusik T, Mäll T, Sammel A, jt. (2024). Alkohoolsete jookide kaugmüügi testostlemise meetodika ja tulemused. Tallinn: Tervise Arengu Instituut (avaldamata).

Larønningen S, Arvidsson G, Bray F, jt. (2024). NORDCAN: Cancer Incidence, Mortality, Prevalence and Survival in the Nordic Countries, Version 9.4 (29.08.2024). Association of the Nordic Cancer Registries. Cancer Registry of Norway.

Lauderdale DS, Knutson KL, Yan LL, jt. (2008). Self-reported and measured sleep duration: how similar are they? Epidemiology 19(6):838-845. DOI: [10.1097/EDE.0b013e318187a7b0](https://doi.org/10.1097/EDE.0b013e318187a7b0)

Lepnurm, M. (2025). [Eesti rahvastiku haiguskoormus 2023. aastal](#). Tallinn: Tervise Arengu Instituut.

Liu J, Riesch S, Tien J, jt. (2022). Screen Media Overuse and Associated Physical, Cognitive, and Emotional/Behavioral Outcomes in Children and Adolescents: An Integrative Review. J Pediatr Health Care 36(2):99-109. DOI: [10.1016/j.pedhc.2021.0.003](https://doi.org/10.1016/j.pedhc.2021.0.003)

Lopez-Cortes A, Didonè F, Botta L, jt. (2023). Cancer data quality and harmonization in Europe: the experience of the BENCHISTA Project -

international benchmarking of childhood cancer survival by stage. Front Oncol 13:1232451. DOI: [10.3389/fonc.2023.1232451](https://doi.org/10.3389/fonc.2023.1232451)

Lu S, Wei F, Li G. (2021). The evolution of the concept of stress and the framework of the stress system. Cell Stress 5(6):76–85. DO: [10.15698/cst2021.06.250](https://doi.org/10.15698/cst2021.06.250)

Lõhmus L, Tamson M, Pertel T, jt. (2023). [Eesti noorte seksuaaltervis: teadmised, hoiakud ja käitumine. 2021. aasta uuringu aruanne](#). Tallinn: Tervise Arengu Instituut.

Maakondade tervise- ja heaoluprofiilid. <https://www.terviseinfo.ee/et/tervise-edendamine/tervise-edendamine-pai-kkonnas/tervise-ja-heaoluprofiil/valminud-terviseprofiilid> Kasutatud 10.02.2025

Minicozzi P, Vicentini M, Innos K, jt. (2020). Comorbidities, timing of treatments, and chemotherapy use influence outcomes in stage III colon cancer: A population-based European study. Eur J Surg Oncol 46:1151–1159. DOI: [10.1016/j.ejso.2020.02.023](https://doi.org/10.1016/j.ejso.2020.02.023)

Minicozzi P, Van Eycken L, Molinie F, jt. (2019). Comorbidities, age and period of diagnosis influence treatment and outcomes in early breast cancer. Int J Cancer 144(9):2118–2127. DOI: [10.1002/ijc.31974](https://doi.org/10.1002/ijc.31974)

Mohr C, Braun S, Bridler R, jt. (2014). Insufficient coping behavior under chronic stress and vulnerability to psychiatric disorders. Psychopathology 47(4):235–243. DOI: [10.1159/000356398](https://doi.org/10.1159/000356398)

Moore J, Dias Guichot Y (2024). [How to harness health data to improve patient outcomes. World Economic Forum](#). Kasutatud 10.04.2025

Mäestu E. (2024). [2023. aasta üldhariduskoolide rahulolu ja koolikeskkonna küsitlus. Teemaploki „Liikumisvõimalused koolis“](#)

[analüüs](#).

Mäll T, Tarlap K. (2022). [Alkoholsete jookide ning tubaka ja nikotiinitoodete testostlemine](#). Tallinn: Tervise Arengu Instituut; 2022.

Mändla T. (2024). Jämesoolevähi ennetusest Eestis aastatel 2016–2021 sõeluuringus osalemise ja soole ettevalmistuse kvaliteedi põhjal. Tallinna Tervishoiu Kõrgkool.

Myhrstad MCW, Wolk A. (2023). Antioxidants and Phytochemicals – a scoping review for Nordic Nutrition Recommendations 2023. Food & Nutrition Research 67. DOI: [10.29219/fnr.v67.10324](https://doi.org/10.29219/fnr.v67.10324)

NCD Risk Factor Collaboration (NCD-RisC). (2024). Worldwide trends in diabetes prevalence and treatment from 1990 to 2022: a pooled analysis of 1108 population-representative studies with 141 million participants. Lancet (London, England) 404(10467):2077–2093. DOI: [10.1016/S0140-6736\(24\)02317-1](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(24)02317-1)

Nõmm O. (2021). [Pap-testi ja emakakaelavähi seos Eestis: rahvastikupõhine juhtkontrolluuring](#). Tartu Ülikool.

Nõmm O, Veerus P, Orumaa M, Innos, K. (2022). Effect of Pap-smear and sociodemographic factors on cervical cancer risk in Estonia: A population-based case-control study. Cancer Epidemiol 80:102231. DOI: [10.1016/j.canep.2022.102231](https://doi.org/10.1016/j.canep.2022.102231)

OECD (2023a). [Eesti tervisesüsteemi toimivuse hindamise raamistik](#). Paris: OECD Publishing, Paris.

OECD (2023b). Integrating Care to Prevent and Manage Chronic Diseases: Best Practices in Public Health. Paris: OECD Publishing, Paris. DOI: [10.1787/9acc1b1d-en](https://doi.org/10.1787/9acc1b1d-en)

OECD (2021). Health at a Glance 2021. OECD Indicators. Paris: OECD

Publishing. DOI: [10.1787/ae3016b9-en](https://doi.org/10.1787/ae3016b9-en)

OECD (2020). Realising the Potential of Primary Health Care. OECD Health Policy Studies. Paris: OECD Publishing. DOI: [10.1787/a92adee4-en](https://doi.org/10.1787/a92adee4-en)

OECD (2019). Health at a Glance 2019: OECD Indicators. Paris; OECD Publishing. DOI: [10.1787/4dd50c09-en](https://doi.org/10.1787/4dd50c09-en)

OECD/European Commission (2024). Health at a Glance: Europe 2024: State of Health in the EU Cycle. Paris: OECD Publishing. DOI: [10.1787/b3704e14-en](https://doi.org/10.1787/b3704e14-en)

OECD/European Observatory on Health Systems and Policies (EOHSP). (2024). Eesti: Riigi terviseprofiil 2023. Paris: OECD Publishing. DOI: [10.1787/cee4e9bd-en](https://doi.org/10.1787/cee4e9bd-en)

OECD/Eurostat/WHO. (2017). A System of Health Account 2011: Revised edition. Paris: OECD Publishing. DOI: [10.1787/9789264270985-en](https://doi.org/10.1787/9789264270985-en)

Oja L, Piksööt J, Haav A, jt. (2023). [Eesti kooliõpilaste tervisekäitumine. 2021/2022. õppeaasta uuringu raport](#). Tallinn: Tervise Arengu Instituut.

Olak J, Nõmmela R, Lilleberg M, jt. (2019). [3-, 6- ja 12-aastaste laste hammaste tervisliku seisukorra kaardistamine. Uuringu lõppraport](#). Tartu: Eesti Hambaarstide Liit, Tartu Ülikooli hambaarstiteaduse instituut.

Orumaa M, Innos K, Suurna M, Veerus P. (2023). Cervical cancer screening history among women diagnosed with cervical cancer in Estonia 2017–18. Eur J Public Health 33(1):64–68. DOI: [10.1093/eurpub/ckac176](https://doi.org/10.1093/eurpub/ckac176)

Orumaa M, Innos K, Suurna M, jt. (2022). Quality Assessment of Cervical Cytology Practices in Estonia From 2007 to 2018. Cancer Control

29:10732748221141794. DOI: [10.1177/10732748221141794](https://doi.org/10.1177/10732748221141794)

Owen L, Morgan A, Fischer A, jt. (2012). The cost-effectiveness of public health interventions. J Public Health 34(1):37–45. DOI: [10.1093/pubmed/fdr075](https://doi.org/10.1093/pubmed/fdr075)

Paapsi K, Mägi M, Zimmermann M-L, Innos K. (2024). Adolescent and young adult cancer survival in Estonia. ENCR Secretariat /JRC-Cancer Information Group, JRC135581: ENCR IACR Scientific Conference, 149.

Paapsi K, Innos K, Baburin A, Mägi M. (2021). Cancer incidence trends in Estonian adolescents and young adults, 1970–2018. Cancer Registration Saves Lives.: European Network of Cancer Registries Scientific Meeting, 20.

Paapsi K, Baburin A, Mikkel S, jt. (2020). Childhood cancer incidence and survival trends in Estonia (1970–2016): A nationwide population-based study. BMC Cancer 20(1):30. DOI: [10.1186/s12885-019-6510-7](https://doi.org/10.1186/s12885-019-6510-7)

Põldmaa K. (2024). [HPV kodutesti kasutajakogemus ja naiste hoiakud kodutestimise suhtes pilootuuringus 2021](#). Tartu Ülikool.

Rahvatervise seadus. Riigikogu. RT I, 18.10.2024, 5. <https://www.riigiteataja.ee/akt/118102024005>

Rahvatervishoiu seadus. Riigikogu. RT I, 02.01.2025, 3. <https://www.riigiteataja.ee/akt/102012025003>

Rakić J, Hamrik Z, Dzielska A, jt. (□2024)□. [A focus on adolescent physical activity, eating behaviours, weight status and body image in Europe, central Asia and Canada: Health Behaviour in School-aged Children international report from the 2021/2022 survey](#). Volume 4. World Health Organization. Regional Office for Europe.

Randver R, Streimann K, Purre M, jt. (2023). [Vaimset tervist toetavad](#)

[tegevused ja teenused Eestis – hetkeolukord ja arenguvajadused](#). Sisask M (toim), Eesti inimarengu aruanne 2023. Vaimne tervis ja heaolu. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu. Lk 86–100.

Rasch B, Born J. (2013). About sleep's role in memory. *Physiol Rev* 93(2):681–766. DOI: [10.1152/physrev.00032.2012](#)

Ravikindlustuse seadus. Riigikogu. RT I, 12.12.2024, 22.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/112122024022>

Regionaal- ja Põllumajandusministeerium. (2023). [Osalemine rahvatervise ja turvalisuse programmides](#). Minuomavalitsus. Kasutatud 10.04.2025

Rehm J, Shield KD, Weiderpass E. (2020). Alcohol consumption. A leading risk factor for cancer. *Chem Biol Interact* 331:109280. DOI: [10.1016/j.cbi.2020.109280](#)

Reile R, Innos K. (2024). Alcohol-related cancer risk awareness and support for cancer warning labelling among adults in Estonia. *Public Health* 236:247–249. <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2024.09.004>

Reile R, Oja R. (2024). Temporal changes and educational disparities in the frequent consumption of sugar-sweetened beverages among Estonian adults during 2006–2022. *Public Health in Pract (Oxf)* 8:100536. DOI: [10.1016/j.puhip.2024.100536](#)

Reile R, Põlajev A, Saavaste J. (2025). [Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring 2024](#). Tallinn: Tervise Arengu Instituut.

Reile R, Saavaste J, Baburin A, jt. (2024). [Kehalise inaktiivsuse ja liigse kehakaalu kulu Eestis](#). Tallinn: Tervise Arengu Instituut.

Reima H. (2022). [Colorectal cancer care and outcomes – evaluation and possibilities for improvement in Estonia](#). University of Tartu.

Reima H, Soplepmann J, Innos K. (2021). Stage-specific survival differences between colon cancer subsites: a population-based study. *Acta Oncol* 60(12):1702–1705. DOI: [10.1080/0284186X.2021.1987515](#)

Reima H, Soplepmann J, Elme A, jt. (2020). Changes in the quality of care of colorectal cancer in Estonia : a population-based high-resolution study. *BMJ Open* 10:e035556. DOI: [10.1136/bmjopen-2019-035556](#)

Riigikontroll (2022). [Eesti tervishoiu suundumused. Riigikontrolli aruanne Riigikogule](#). Tallinn, november 2022.

Rosell M, Fadnes LT. (2024). Vegetables, fruits, and berries – a scoping review for Nordic Nutrition Recommendations 2023. *Food Nutr Res* 68. DOI: [10.29219/fnr.v68.10455](#)

Ruuge M, Inno M. (2022). [Tervishoiukulud 2020](#). Tallinn: Tervise Arengu Instituut.

Rüütel K, Epštein J, Kaur E. (2024). [HIV-nakkuse ja kaasuvate infektsioonide epidemioloogiline olukord Eestis aastatel 2014–2023](#). Tallinn: Tervise Arengu Instituut, Terviseamet.

Sant M, Vener C, Lillini R, jt. (2024). Long-term survival for lymphoid neoplasms and national health expenditure (EUROCARE-6): a retrospective, population-based study. *Lancet Oncol* 25(6):731–743. DOI: [10.1016/S1470-2045\(24\)00141-4](#)

Sant M, Daidone C, Innos K, jt. (2023). Patterns of care and survival for lung cancer: Results of the European population-based high-resolution study. *Front Epidemiol* 3:1109853. DOI: [10.3389/fepid.2023.1109853](#)

Sant M, Magri MC, Maurichi A, jt. (2022). Association of Sentinel Node Biopsy and Pathological Report Completeness with Survival Benefit for Cutaneous Melanoma and Factors Influencing Their Different Uses in

European Populations. Cancers 14(18): 4379. DOI: [10.3390/cancers14184379](https://doi.org/10.3390/cancers14184379)

Sant M, Meneghini E, Bastos J, jt. (2020). Endocrine treatment and incidence of relapse in women with oestrogen receptor-positive breast cancer in Europe: a population-based study. Breast Cancer Res Treat 183(2):439–450. DOI: [10.1007/s10549-020-05761-9](https://doi.org/10.1007/s10549-020-05761-9)

Schultz A, Konov V, Kõks KL, jt. (2024). EUPC koolituskursuse vahehindamine. Civitta Eesti AS.

Shahrabi F, Farahani F. (2021). [The Impact of Sociodemographic Factors on the Utilization of Radiation Therapy in Breast Cancer Patients in Estonia: a register-based study](#). Tallinn University of Technology.

Shahrabi Farahani F, Paapsi K, Innos K. (2021). The impact of sociodemographic factors on the utilization of radiation therapy in breast cancer patients in Estonia: a register-based study. Int J Equity Health 20(1):152. DOI: [10.1186/s12939-021-01497-0](https://doi.org/10.1186/s12939-021-01497-0)

Shychuk M, Joseph N, Thompson LA. (2022). Social Media Use in Children and Adolescents. JAMA Pediatrics 176(7):730. DOI: [10.1001/jamapediatrics.2022.1134](https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2022.1134)

Siilbek E, Streimann K. (2024). Adaptation of the Communities That Care Youth Survey for Use in Estonia: A Pilot Study. J Prev 45(4):483–500. DOI: [10.1007/s10935-024-00777-z](https://doi.org/10.1007/s10935-024-00777-z)

Soomlais M. (2023). [Lapseea kasvaja tervenemise haigestumine järgnevatel esimestel kasvaja Eestis aastatel 1970–2019](#). Tartu Ülikool.

Sotsiaalministeerium (2021a). [Rahvastiku tervise arengukava 2020–2030](#). Tallinn: Sotsiaalministeerium.

Sotsiaalministeerium (2021b). [Tervishoiu rahastamise analüüs](#). Tallinn: Sotsiaalministeerium.

Sotsiaalministeerium (2025). [Õendusabi paraneb: uus määrus lihtsustab nõudeid ja tugevdab õdede rolli](#). Sotsiaalministeerium.

Statistikaamet, a. Statistika andmebaas. [RV0454: Oodatav eluiga sünnimomendil hariduse, soo ja vanuserühma järgi](#). Kasutatud 20.02.2025

Statistikaamet, b. Statistika andmebaas. [TH75: Tervena elada jäänud aastad soo ja vanuserühma järgi](#). Kasutatud 20.02.2025

Statistikaamet, c. Statistika andmebaas. [RV021: Rahvastik soo ja vanuserühma järgi, 1. jaanuar](#). Kasutatud 05.03.2025

Statistikaamet, d. Statistika andmebaas. [RV045: Oodatav eluiga sünnimomendil ja elada jäänud aastad soo ja vanuse järgi](#). Kasutatud 05.03.2025

Statistikaamet, e. Statistika andmebaas. [RL21611: Rahvastik igapäevategevuse tervisest tingitud piiratuse, soo, vanuserühma ja elukoha\(haldusüksus\) järgi, 31. detsember 2021](#). Kasutatud 05.03.2025

Streimann K. (2024). [Kuidas head kavatsused võivad ebavõrdsust põhjustada?](#) Ettekanne Tervisedenduse konverents 2024: ebavõrdsus tervises – kas paratamatus?, Tallinn, 14.11.2024.

Streimann K, Abel-Ollo K. (2020). [Kuidas parandada ennetuse kvaliteeti Eestis?](#) Tallinn: Tervise Arengu Instituut.

Suurna M, Orumaa M, Ringmets I, jt. (2022). Inequalities in reported use of cervical screening in Estonia: results from cross-sectional studies in 2004–2020. BMC Womens Health 22(1):545. DOI: [10.1186/s12905-022-02123-z](https://doi.org/10.1186/s12905-022-02123-z)

Šavrova A, Jaal J, Nõmm O, jt. (2023). Factors associated with advanced-stage diagnosis of cervical cancer in Estonia: a population-based study. Public Health 225:369–375. DOI: [10.1016/j.puhe.2023.10.025](https://doi.org/10.1016/j.puhe.2023.10.025)

TAI (2025). [Eesti riiklikud toitumise, liikumise ja uneaja soovitused](#). Tallinn: Tervise Arengu Instituut.

TAI, a. Tervisestatistika ja terviseuuringute andmebaas. [Tervisekaotus 2023](#). Kasutatud 03.02.2025

TAI, b. Tervisestatistika ja terviseuuringute andmebaas. [SD21: Surmad põhjuse, soo ja vanuserühma järgi](#). Kasutatud 28.01.2025

TAI, c. Tervisestatistika ja terviseuuringute andmebaas. [Ägeda müokardiinfarkti järgne 30 päeva suremus](#). Kasutatud 28.01.2025

TAI, d. Tervisestatistika ja terviseuuringute andmebaas. [Surmad 100 000 elaniku kohta põhjuse, soo ja vanuserühma järgi](#). Kasutatud 28.01.2025

TAI, e. Tervisestatistika ja terviseuuringute andmebaas. [Vigastuste välispõhjused toimumise koha, vanuserühma ja elukoha järgi](#). Kasutatud 28.01.2025

TAI, f. Tervisestatistika ja terviseuuringute andmebaas. [Diabeedi esmashaigusjuhud soo ja vanuserühma järgi](#). Kasutatud 28.02.2025

TAI, g. Tervisestatistika ja terviseuuringute andmebaas. [Ravikindlustatud isikud](#). Kasutatud 26.03.2025

TAI, h. Tervisestatistika ja terviseuuringute andmebaas. [Kõrgtehnoloogilised seadmed](#). Kasutatud 26.03.2025

TAI, i. Tervisestatistika ja terviseuuringute andmebaas. [Ambulatoorsed vastuvõtud ja koduvisiidid](#). Kasutatud 12.02.2025

TAI, j. Tervisestatistika ja terviseuuringute andmebaas. [Psühhiaatri poolt ambulatoorselt konsulteeritud isikud diagnoosi, soo ja vanuserühma järgi](#). Kasutatud 16.04.2025

TAI, k. Tervisestatistika ja terviseuuringute andmebaas. [Kalendriaasta esmased narkomaaniravi juhud maakonna, soo ja vanuserühma järgi](#). Kasutatud 16.04.2025

TAI, l. Tervisestatistika ja terviseuuringute andmebaas. [Imikute rinnapiimaga toitmine toitmise kestuse ja maakonna järgi](#). Kasutatud 19.03.2025

Tang S, Werner-Seidler A, Torok M, jt. (2021). The relationship between screen time and mental health in young people: A systematic review of longitudinal studies. Clin Psychol Rev 86:102021. DOI: [10.1016/j.cpr.2021.102021](https://doi.org/10.1016/j.cpr.2021.102021)

Terviseamet (2022). [Kutsehaigestumine ja tööst põhjustatud haigestumine 2022. aastal](#). Kasutatud 04.02.2025

Tervisekassa (2024). Südamekuu keskmeks on tänavu noorte meeste tervis. Kasutatud 28.01.2025

Tervisekassa (2023). Eestlaste südametervis edeneb, ent ravikulud kasvavad. Kasutatud 28.01.2025

Tervisekassa, a. [E-Konsultatsioon](#). Kasutatud 11.02.2025

Tervisekassa, b. [Andmepäringud. Hüvitatud abi](#). Kasutatud 11.02.2025

Tervisekassa, c. [Perearsti kvaliteedisüsteem](#). Kasutatud 28.02.2025

Tervishoiuteenuse osutaja kohustusliku vastutuskindlustuse seadus. Riigikogu. RT I, 21.06.2024, 30. <https://www.riigiteataja.ee/akt/121062024030>

Tiidenberg, K. (2023). [Sissejuhatus. Digitehnoloogiad ja vaimne heaolu](#). Sisask M (toim), Eesti inimarengu aruanne 2023. Vaimne tervis ja heaolu. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu. Lk 229–234.

Tobaldini E, Fiorelli EM, Solbiati M, jt. (2019). Short sleep duration and cardiometabolic risk: from pathophysiology to clinical evidence. Nat Rev Cardiol 16(4):213–224. DOI: [10.1038/s41569-018-0109-6](#)

Trama A, Bernasconi A, Cañete A, jt. (2025). Incidence and survival of rare adult solid cancers in Europe (EUROCare-6): A population-based study. Eur J Cancer 214:115147. DOI: [10.1016/j.ejca.2024.115147](#)

Trama A, Botta L, Stiller C, jt. (2024). Survival of European adolescents and young adults diagnosed with cancer in 2010–2014. Eur J Cancer 202:113558. DOI: [10.1016/j.ejca.2024.113558](#)

Tran KB, Lang JJ, Compton K, jt. (2022). The global burden of cancer attributable to risk factors, 2010–19: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2019. Lancet 400(10352): 563–591. DOI: [10.1016/S0140-6736\(22\)01438-6](#)

Trummal A. (2021). [Vanemlusprogrammi „Imelised aastad“ 2020. aasta tulemused](#). Tallinn: Tervise Arengu Instituut.

Turecki G, Brent DA, Gunnell D, jt. (2019). Suicide and suicide risk. Nat Rev Dis Primers 5(1):74. DOI: [10.1038/s41572-019-0121-0](#)

Tööinspektsioon. (2023). [Tööinspektsiooni aastaraamat, 2023](#).

United Nations Development Programme (UNDP). (2024). [Human Development Report 2023-24: Breaking the gridlock: Reimagining cooperation in a polarized world](#). New York.

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), WHO (2018). [International standards on drug use prevention \(Second edition\)](#). United

Nations Office on Drugs and Crime and World Health Organization.

Vabariigi Valitsus. (2023). [Valdkondadeülese ennetuse eesmärgid ja tulemusindikaatorid aastateks 2022-2025](#). Kasutatud 10.04.2025

Vaccarella S, Georges D, Bray F, jt. (2023). Socioeconomic inequalities in cancer mortality between and within countries in Europe: a population-based study. Lancet Regional Health Europe 25:100551. DOI: [10.1016/j.lanepe.2022.100551](#)

Veerus P, Hallik R, Jänes J, jt. (2021). Human papillomavirus selfsampling for longterm nonattenders in cervical cancer screening: A randomised feasibility study in Estonia. J Med Screen 29:53–60. DOI: [10.1177/09691413211052499](#)

Veerus P, Nõmm O, Laidra K, jt. (2024). Knowledge and attitudes regarding HPV vaccination in Estonia: mixed methods study in 2023. 36th International Papillomavirus Conference, Edinburgh, UK.

Vener C, Lillini R, De Angelis R, jt. (2025). Long-term survival for myeloid neoplasms and national health expenditure: a EUROCare-6 retrospective, population-based study. Eur J Cancer 220:115231. DOI: [10.1016/j.ejca.2025.115231](#)

Vorobjov, S, Kaste A-L, Veskimäe L. (2024). [Eesti täiskasvanud rahvastiku uimastite tarvitamise uuring 2023](#). Tallinn: Tervise Arengu Instituut.

Vorobjov, S, Veskimäe L. (2025). [Uimastite tarvitamine koolinoorte seas: tubakatoodete, alkoholi ja narkootiliste ainete tarvitamine Eesti 15–16-aastaste õpilaste seas](#). Tallinn: Tervise Arengu Instituut.

[Vähitõrje tegevuskava 2021–2030](#). (2021). Tallinn: Sotsiaalministeerium, Tervise Arengu Instituut.

Zimmermann M-L, Innos K, Härmaorg P, jt. (2024). [Vähk Eestis: haigestumus 2021, elulemus 2017-2021 ja sõeluuringul avastatud vähijuhud](#). Tervise Arengu Instituut.

Zimmermann M-L, Innos K, Härmaorg P, jt. (2023). [Vähk Eestis: haigestumus 2020, elulemus 2016-2020 ja hematoloogilised kasvaja 2011-2020](#). Tervise Arengu Instituut.

WHO (2020). [WHO guidelines on physical activity and sedentary behaviour](#). Geneva: World Health Organization.

WHO (2022). [WHO manual on sugar-sweetened beverage taxation policies to promote healthy diets](#).

WHO (2024a). [Evaluation of the Estonian Green Paper on Alcohol Policy](#). 2024.

WHO (2024b). [New WHO/Europe fact sheets reveal mixed progress on tobacco control in the European Region](#). Kasutatud: 11.04.2025

Windle SB, Eisenberg MJ, Reynier P, jt. (2021). Association between legalization of recreational cannabis and fatal motor vehicle collisions in the United States: an ecologic study. CMAJ Open 9:E233-E241. DOI: [10.9778/cmajo.20200155](#)

WHO, Sotsiaalministeerium (2010). [Estonia Health System Performance Assessment: 2009 Snapshot](#). World Health Organisation. Kasutatud 04.02.2025

WHO (2021). [Musculoskeletal conditions](#). Kasutatud 04.02.2025

Kasutatud andmebaasid:

- Eurostat
- OECD Data Explorer
- Statistika andmebaas (Statistikaamet)
- Tervisestatistika ja terviseuuringute andmebaas (TAI)
- Tervisekassa andmebaas